

АЛФОНС ДОДЕ

П Р И Ч Е
ИЗ ФРАНЦУСКО-ПРУСКОГ РАТА

АЛФОНС ДОДЕ

П Р И Ч Е
ИЗ ФРАНЦУСКО-ПРУСКОГ РАТА

Рађено по преводу
ДУШАНА Л. БОКИЋА

Скен: Cyrano
Обрада: solicitor
www.BalkanDownload.org
www.StripZona.com

НОПОК
1945

САДРЖАЈ

ПОСЛЕДЊИ ЧАС прича једног малог Елзашанина	1
ПАРТИЈА БИЛИЈАРА	6
ПРИВИЋЕЊЕ КОЛМАРСКОГ СУДИЈЕ	11
МАЛИ ШПИЈУН	16
МАЈКЕ успомена из доба опсаде	23
ОПСАДА БЕРЛИНА	29
РЂАВ ЗУАВ	36
ОДБРАНА ТАРАСКОНА	41

ПОСЛЕДЊИ ЧАС

прича једног малог Елзашанина

Тога јутра био сам много закаснио за школу и јако сам се бојао да ме не грде, тим пре што нам је г. Хамел рекао да ће нас питати о глаголским прилозима, а да о њима нисам имао ни појма. У једном тренутку паде ми на памет да изостанем са часа и да се прошетам мало по пољу.

Време је било тако топло, тако лепо!

На ивици шуме звиждали су косићи, а у Рипертовој ливади, иза стругаре, чули су се Пруси који су се вежбали. Све ме је то мамило много више но употреба глаголских прилога; али сам био довољно јак да одолим искушењу и отрчим брзо ка школи.

Пролазећи поред општине спазих доста света пред таблом за објаве. За последње две године с ње смо добијали све рђаве вести: о изгубљеним биткама, о реквизицијама, наредбе из команде; и не заустављајући се, помислих:

„Шта ли сад опет?“

Како сам прелазео преко трга трчећи, ковач Вахтер, који је са својим шегртом стајао код табле и читао објаву, довикну ми:

„Не хитај толико, мали; стићи ћеш у школу доста рано!“

Помислих да ми се подсмева и сав задихан уђох у мало двориште г. Хамела.

У школи је ва почетку часа обично била велика ларма која се чула чак на улици: фијоке се отварају и затварају, ђаци

понављају лекције на глас сви заједно затиснувши уши да боље утуве, а учитељев лењир удара по столу:

„Мир, мир!“

Рачунао сам на све то да се довучем до свога места непримећен, али баш тога дана било је све мирно као недељом ујутру. Кроз отворени прозор видео сам своје другове, који су већ седели на својим местима, и г. Хамела, који је ишао горе доле са оним својим страшним гвозденим лењиром под пазухом. Требало је отворити врата и ући усред ове мртве тишине. Можете мислити како сам био црвен и уплашен.

Али нисам имао зашта. Г. Хамел ме погледа без љутње и рече ми врло благо:

„Иди брзо на место, мали мој Франц, хтели смо да почнемо и без тебе“.

Прекорачих преко клупе и седох одмах на своје место. Тек тада, кад сам се мало повратио од страха, приметих да је на учитељу његов лепо зелени капут, скупоцена набрана марама и црна свилена везена капица, које је носио само кад долази надзорник или кад се раздају награде. Уосталом, цео је разред имао нешто необично и свечано. Али највише ме је изненадило кад сам у дну учионице, на клупама које су обично биле празне, видео неке наше сељаке, који су седели и ћутали као и ми: старога Хаузера с његовим тророгим шеширом, старог кмета, старог писмоношу и још неколико њих. Сви су они изгледали тужни, а Хаузер беше донео неки стари поцепани буквар, који је широм отворен држао на коленима и на коме су попреко лежале његове велике наочари.

Док сам се ја чудио свему овоме, г. Хамел се попео за катедру и оним истим благим и озбиљним гласом који је мене дочекао, рече нам:

„Драга децо, данас вам предајем последњи пут. Из Берлина је дошла наредба да се у школама Елзаса и Лотрингије одсад учи само немачки... Сутра ће вам доћи нови учитељ. Данас је ваш последњи час француског. Ја вас молим да будете пажљиви“.

Ово неколико речи необично ме потресе. Ах, проклети Пруси, то ли су, дакле, објавили пред општином!

Мој последњи час из француског!

А ја сам једва знао да пишем! Нећу га дакле, никад научити! Мораће, дакле, да остане на томе!... Како сам пребацаивао себи што сам изгубио толико времена, што сам изостајао са часова тражећи гнезда или клизајући се по Сари. Књиге које су ми до Мало пре биле тако досадне, које ми је тако тешко било да носим — моја граматика, моја црквена историја, чиниле су ми се сад као стари пријатељи с којима ми је тако тешко растати се. Тако исто и с г. Хамелом. При помисли да ће отићи и да га више нећу видети заборавио сам на све казне, на све ударце лењиром.

Сиромах г. Хамел!

У част овог последњег часа обукао је своје лепо празнично одело и сад ми је било јасно зашто су старци из села дошли и сели у дну учионице. Њихово присуство као да је значило да жале што нису чешће долазили у ову школу. У исто време као да су на та начин желели да захвале нашем учитељу на његовој четрдесетодневној служби и да ту изврше своју дужност према отаџбини коју ће изгубити;

Премишљао сам тако, кад чух своје име. На мене је био ред да говорим. Шта не бих дао да могу лепо говорити о употреби тих глаголских прилога, гласно, јасно, без погрешке; али се сплетох код првих речи и остах клатећи се у својој клупи, готов да се заплачем, не усуђујући се да дигнем главу. Чуо сам г. Хамела који ми је говорио:

„Нећу те грдити, мали мој Франц, доста си већ кажњен. Тако је то. Људи тако сваки дан веле себи: „Нека, имам времена. Научићу сутра“. А сад видиш шта је дошло... Ах! за наш Елзас велика је несрећа што је своје обучавање вечито одлагао за сутра. Сад ти људи имају права да нам кажу: „Шта! тврдите да сте Французи, а овамо не знате ни да говорите ни да пишете вашим језиком!...“ За све то, јадни мој Франц, ниси ти највише крив. Сви ми заслужујемо по један добар део прекора.

„Ваши родитељи нису довољно полагали на то да будете образовани. Радије су вас слали да обрађујете земљу и да предете, да би добили коју пару више. Па зар и ја сам немам себи ништа да пребацам? Зар вам нисам често наређивао да ми

заливате башту место да учите? А кад сам хтео ићи да хватам пастрмке, зар вас нисам олако распуштао?...“

Затим, прелазећи с једног предмета на други, г. Хамел нам стаде говорити о француском језику, о томе како је то најлепши језик на свету, најјаснији, најпоузданији, да треба да га очувамо између себе и никад не заборавимо, јер док један народ који падне у ропство чува свој језик, као да чува кључ од своје тамнице¹... Затим узе једну граматику и прочита нам лекцију Ја сам се чудио кад сам видео како разумем. Све што нам је говорио чинило ми се лако, лако! Али чини ми се да никад нисам слушао тако пажљиво, а да ни он није никад улагао толико стрпљења у своја објашњавања. Изгледало је да је овај сиромаш хтео да нам да, пре него што оде, све своје знање, да нам га улије у главу уједанпут.

По свршеној лекцији прешли смо на писање. За тај дан спремио нам је г. Хамел сасвим нове прегледе на којима је лепим округлим словима било исписано: *Француска, Елзас, Француска, Елзас*. Они изгледаху као мале заставе које су се лепршале по целом разреду обешене о вешалке на нашим клупама. Требало је видети како се сваки трудио, па каква је тишина владала! Није се чуло ништа осим шкрипе пера по хартији. У једном тренутку улетеше гундељи, али нико не обрати на њих пажњу, па ни малишани, који су брижљиво повлачили своје црте с таквом вољом, тако свесно као да је и то француски... На крову школе гукали су тихо голубови и, слушајући их, ја се упитах:.

„Да неће и њих приморати да певају немачки?“

С времена на време, кад бих подигао очи с прописа, видео сам г. Хамела како непомично седи за својом катедром, пажљиво гледајући ствари око себе као да је хтео понети у својим очима целу своју школу... Замислите! Већ четрдесет година седи ту на истом месту, са својим двориштем пред очима и својим ђацима који су били сасвим слични. Само су се клупе углачале, излизале употребом; ораси у дворишту порасли су, а хмељ који је он сам засадио опточавао је сад

---

¹ „Ако чува свој језик, — чува кључ који ће га опростити његових ланаца“. Ф. Мистрал.

прозоре чак до крова. Како је тешко морало бити овом јадном човеку што оставља све ово и чује како му сестра у соби изнад нас иде тамо амо затварајући сандуке! Јер је требало да отпутују сутрадан, да отпутују из земље занавек.

При свем том он је имао снаге да одржи час до краја. После писања имали смо лекцију из историје; затим малишани отпеваше сви заједно своје *ba be bi bo bi*. Тамо, у дну учионице, стари Хаузер беше натакао наочари и, држећи буквар обема рукама, срицао је слова заједно с њима. Видело се да и он марљиво прати лекције; глас му је дрхтао од узбуђења и било је тако смешно слушати га, да нам се свима и смејало и плакало. Ах! вечито ћу се сећати тог последњег часа...

Наједанпут часовник на цркви изби дванаест, затим објави „Здраву Марију“. У истом тренутку за јечаше под нашим прозорима трубе Пруса који су се враћали с вежбања... Г. Хамел, врло блед, исправи се за својом катедром. Никад ми се није учинио тако велики.

„Децо моја, рече, децо моја, ја... ја...“

Али га је нешто гушило. Није могао да доврши реченицу.

Затим се окрете табли, узне парче креде и, притискујући из све снаге, написа што је могао крупније:

„Живела Француска!“

И остаде ту наслонивши главу на зид, па, не говорећи ништа, давао нам је руком знак:

„Час је свршен... идите.“

ПАРТИЈА БИЛИЈАРА

Како борба траје већ два дана и пошто су провели ноћ с ранцем на леђима под плаховитом кишом, војници су сасвим изнурени. Па ипак, ево већ три паклена часа како су их оставили да дрежде с пушком к нози у барама на друмовима, у блату наквашених њива.

Тешки од умора, од непреспаваних ноћи и скроз мокри тискају се један уз другога да се загреју, да се одрже на ногама. Неки се наслонили на ранце својих суседа па спавају стојећи; и умор и оскудица виде се боље на овим лицима која су се у сну опустила. Киша, блато, нигде ватре, никаква топла јела да се загреју, небо ниско и мрачно, непријатељ свуда унаоколо. Ужасно...

Шта раде ту? Шта се то догађа?

Топови са ждрелима окренутим шуми као да вребају нешто. Прикривени митраљеци гледају непомично у хоризонт. Све изгледа спремно за напад. Зашто се не напада? Шта се чека?...

Чекају се заповести а главна их команда не шаље.

Главна команда, међутим, није далеко. Она је у оном лепом замку у стилу Луја XIII чије црвене цигле опране кишом светлуцају на коси брега, међу дрвећем. Прави краљевски стан, потпуно достојан да носи заставу једнога маршала Француске. Иза једног великог јендека и камене ограде, који граниче друмом, пењу се право до терма једноставни зелени травњаци, дуж којих су поређане са обе стране саксије са цвећем. С друге стране, унутрашње стране куће, кроз грабово дрвеће виде се светли пропланци; језерце по коме пливају лабудови пружа се као какво огледало, а под кровом у облику пагоде једног

огромног кавеза, уз крештање које се чује у лишћу, паунови и златни фазани ударају крилима и шепуре реп. Мада су господари замка отишли, не осећају се напуштеност и ратна пустош. Застава врховнога команданта војске заштитила је и најмањи цветић у трави, и заиста је било врло чудно видети тако близу бојног поља ову богату тишину коју ствара ред, правилан распоред шума и нема дубина просечених стаза.

Киша која ствара тако гадно блато по путевима и дуби тако дубоке бразде, овде је лепа, господска киша која оживљава црвенило цигала, зеленило траве, даје сјаја наранцином лишћу и белом перју лабудова. Све се сија, све је мирно. Заиста, да није заставе која се лепрша на врху крова, да нема она два војника што чувају стражу пред вратима, никад човек не би рекао да је у стану главне команде. Коњи се одмарају у шталама. Овде-онде види се по који момак или по који посиљни у обичном оделу како шврљају око кујне, или какав баштован у црвеним панталонама који мирно вуче својом грабуљом по песку у великом дворишту.

У трпезарији, чији прозори гледају на перон, види се сто упола распремљен, отворене боце, чаше убрљане и празне, тамне на изгужваном чаршаву — обичан изглед стола на крају ручка, пошто су се гости разишли. У споредној соби чује се жагор, смех, котрљање билијарских лопти, куцање чаша. Маршал игра своју партију билијара, и ето зашто војска чека заповести. Ако је аамо маршал отпочео партију, може се и небо срушити, ништа га на свету не може омести да је и не доврши.

Билијар!

То је слабост овога великог ратника. Он стоји за билијаром, озбиљан као у борби, у парадном оделу, с прсима покривеним орденима, светла ока, јагодица поруменилих, загрејан ручком, игром гроговима. Ађутанти га окружили, мотре на сваки његов миг с пуно поштовања, и не могу довољно да се надиве сваком његовом ударцу. Кад маршал начини карамбол, сви полете да га забележе; кад је маршал жедан, сви се отимају да му справе грог. Шуште еполете и перјанице, звече крстови и потковани гајтани, и сви ови лепо осмеси, ова отмена удворичка клањања, толико везенога злата и нових униформи у овој високој

дворници обложеној хростовином, с прозорима према парковима и почасним двориштима, све то подсећа човека на компијењске јесени и даје му мало накнаде за блатњаве шињеле који дрежде напољу дуж друмова и образују гомилице, тако мрачне под кишом.

Маршалов противник је један омалени генералштабни капетан, утегнут, с накудрављеном косом у светлим рукавицама, који је био прави вештак на билијару и у стању да задене за појас све маршале на свету; али он уме да се држи на пристojном растојању од свога старешине и труди се да не добије партију, али и да је не изгуби сувише лако. То се зове официр са будућношћу.

Пазите, млади човече, држите се добро. Маршал има петнаест, а ви десет. Тако треба водити партију до краја и тиме ћете учинити за своје унапређење више но да сте напољу са својим друговима под бујицама кише која плави хоризонт прљајући своју лепу униформу, кварећи злато својих ађутантских гајтана, чекајући заповести које не долазе.

Партија је заиста занимљива. Лопте лете, додирују се, укрштају своје боје. Зидови их Добро одбијају, чоја је као загрејана... Наједанпут пламен из једнога топа сину небом. Потмуо пуцан, затресе окна. Сви задрхташе; згледаше се неспокојно. Једини маршал није ништа видео, није ништа чуо; нагнут над билијар одмеравао је један диван ударац у натраг; те је ударце он нарочито добро изводио!...

Али сену нова муња, па онда још једна Топовски пуцњи почеше један за другим, убрзаше. Ађутанти отрчаше прозорима. Да то случајно Пруси не нападају?

„Па шта је с тим, нека нападају! рече маршал превлачећи кредом преко штапа... На вас је ред, капетане“.

Штаб се дивео. Тирен који је заспао на једном лафету није био ништа према овом маршалу који тако мирно стоји пред својим билијаром у тренутку борбе... За то време пуцњава се удвоји. С топовском грмљавином помеша се штектање митраљеза, гроктање плотуна. Црвен Дим, по ивицама црн, почео се пети доле на крају ливаде. Цела је доња страна парка као у ватри. Поплашени паунови и фазани креште у кавезу;

арапски коњи осећајући барут, пропињу се у шталама. Главна команда почиње да се узнемирује. Деспеша стиже за депешом. Гласници долазе у трку. Траже маршала.

Маршал је неприступачан. Кажем ја вама да га ништа не може омести да доврши своју партију.

„На вас је ред, капетане“.

Али је капетан расејан. Што ти је млад човек! Изгубио главу, заборавио на своју игру и једно за другим начинио две серије са којима је скоро добио партију. Сад се маршал помами. Изненађење и гнев плануше на његовом мушком лицу. Баш у том тренутку долете у највећем трку и скљока се у дворишту један коњ. Један ађутант покривен блатом мимо забране уђе и једним скоком пређе преко трема. „Г. маршале! г. маршале!“ Али је био лепо примљен... Сав набрекао од гнева и црвен као петао, маршал се помоли на прозору с таким у руци:

„Шта је то?... Шта је то сад?... Зар овде нема стражара?“

— Али, г. маршале...

— Знам... одмах... Чекајте моје заповести, сто му громава!“

И маршал тресну прозором.

Да чекају његове заповести!?

Та то баш и чине јадни људи. Ветар им шиба кишу и картеч право у лице. Читави су батаљони сатрвени, док остали стоје беспослени, с пушком у рукама, не могући разумети зашто стоје. Нема ништа да се ради. Чекају се заповести... Али, наравно, како нису потребне заповести да се умире, људи падају на стотине иза жбунова, у јендеке, пред великим и немим дворцем Па и кад падну картеч их раздире и тихо из њихових отворених рана тече благородна крв Француске... Горе, у билијарници, борба је исто тако жестока: маршал је опет измакао, али се мали капетан брани као лав...

Седамнаест! осамнаест! деветнаест!...

Једва стижу да бележе ударце. Тутњава борбе се приближује. Маршал игра свега за један. Већ гранате падају у парк. Једна се распрсла изнад језерцета. Водено огледало прште; један лабуд плива, престрављен, у вихору свога крвавог перја. То је последњи ударац....

Сад је потпуна тишина Чује се само како киша пада на дрвеће, нејасно добовање на подножју брда и по наквашеним путевима нешто налик на топот стада које се жури.. Војска је потучена до ногу. Маршал је добио партију.

ПРИВИЋЕЊЕ КОЛМАРСКОГ СУДИЈЕ

Пре но што ће положити заклетву цару Виљему² „мали“ судија Долингер у колмарскоме суду био је најсрећнији човек на свету кад је долазио на суђење с капом мало Накривљеном на уво, са својим великим трбухом, руменим и пуним уснама и троспратним подваљком који се ослањао на његову муслинску мараму. „Како ће сад слатко да се продрема“, изгледало је да говори у себи, седајући; и заиста, било је право задовољство посматрати га кад опружи своје пуначке ноге и завали се у своју велику наслоњачу, на меко и хладно кожно јастуче коме је имао да захвали што је још био добро расположен, здрав и ведар, иако је већ тридесет година судија.

Сиромах Долингер!

То кожно јастуче га је и упропастило. Он је на њему био тако задовољан, тако му је било угодно да седи на овом јастучету од молескина, да је више волео отићи у Прусе него напустити своје место. Цар Виљем му је рекао: „Седите и даље, господине Долингеру!“ и Долингер је седео и даље; и сад је судија у колмарском суду и ваљано изриче правду у име Његовог Берлинског Величанства .

Око њега се ништа није изменило: и сад је то онај исти суд, чамотан и једнолик, она иста дворана са својим углачаним

---

² Франкфуртским миром, који је завршио француско-пруски рат 1870—1871. године, остало је било становницима Елзаса да изабере којој ће се народности приволети француској или немачкој. Док су се родољуби селили зато што су хтели да остану Французи, дотле их је било који су прешли Немцима, само зато да сачувају свој чиновнички положај — своје „кожно јастуче“, као што кажу Французи. Такав је овај Додеов колмарски судија.

клубама, голим зидовима, жагором адвоката, она иста блага светлост, исти полудан који улази кроз прозоре с вуненим завесама, оно исто велико Распеће по коме је пала прашина, с Христом нагнуте главе и раширених руку. Прешавши на страну Пруске колмарски суд није ништа изгубио од своје величанствености: у дну собе у којој се доносе одлуке и сад се налази једно царско попрсје...³ Али ништа не вреди! Долингер се не осећа у својој земљи. Узалуд се премеће у својој наслоњачи, узалуд у њу гневно седа, у њој му више нема оног некадашњег пријатног дремања; а кад му се покатак деси да случајно заспи за време суђења, ужасни су снови које снива...

Долингер сања да је на неко, високој планини, као на Хонеку или на Алзаском Вису... Шта ли ће ту усамљен, у одећу судије, у својој великој наслоњачи, на овим огромним висинама на којима се види само закржљало дрвеће и ројеви малих мушица?... Долингер то не зна. Он чека — сав најежен под хладним знојем који га пробија и мором која га дави. Велико црвено Сунце родило се с друге стране Рајне, иза јелика на Црној Гори. Оно се полако пење, а у исто време доле, у долинама Тана, Минстера, с једнога краја Елзаса на други чује се нејасно брујање, кораци, шкрипа кола која иду, и све се то чује све јаче, све долази све ближе и Долингеру се срце почиње стезати у грудима! Убрзо затим, на дугом путу са окуком, који се вере по странама планине, колмарски судија угледа како му се примиче суморан и недогледан спровод, цео народ из Елзаса, који се договорио да се састане ту у овом вогеском кланцу, па да се затим свечано исели.

Напред иду дугачка кола у која су упрегнута по четири вола, она дугачка кола с лотрама која човек среће у време жетве натоварена сноповима, а која су сада натоварена намештајем, прњама, алатом. На њима су велике постеље, високи ормани, хаљине од памучног платна, наћве, чекрци, дечје столице, наслоњаче предака, старе реликвије извучене из својих углова, које сада сејаху путем, по ветру, свети прах остављеног огњишта. Читаве куће селе се у овим колима. Зато она и дече тако и волови их с муком вуку као да се земља хотимиче лепи

---

³ Виљемово место Наполеоновог.

за точкове; по грудвама суве земље што је остала на дрљачама, на плуговима, на будацима, на грабуљама и чинила товар још тежим, изгледало је као да се све ово што се сели чупа из корена. Иза кола се тиска нема светина свих сталежа, старо и младо: од седих стараца с тророгим шеширима који се дрхћући ослањају на своје палице, до младића с кудравом косом, у вуненим чакширама с прекораменицама; од узете старице коју снажни момци носе на својим раменима, до одојчади коју мајке притискују на своје груди; Сви, и здрави и богаљи, они који ће бити војници идуће године и они који су учествовали у страшноме рату, оклопници са одсеченом ногом који се вуку на штакама, тобџије бледе и мршаве, изнурене, на чијим се униформама у дроњцима још осећа буђ из шпандавских казамата⁴; све то поносито пролази путем на коме седи колмарски судија, па кад који буде према њему, окрене лице са страшним изразом гнева и гнушања...

О! несрећни Долингер! хтео би да се сакрије, да утекне, али не може. Његова се наслоњача упила у брдо, кожно јастуче у наслоњачу, а он у кожно јастуче. И он разумеде да је ту као привезан за срамни стуб и да је срамни стуб зато постављен тако високо да би се његова срамота видела са што веће даљине... А поворка се наставља, иде једно село за другим. Сељаци са швајцарске границе терајући огромна стада, сељаци са Саре гурајући своје тврде гвоздене алате у рударским вагонима. Затим долазе вароши, сви радници — они из предионица, кожари, ткачи, упредачи, — грађани, свештеници, рабини, судије више и ниже, у „црним“ и у „црвеним хаљинама“... Ево сад и колмарског суда с његовим старим председником на челу. И Долингер који хоће да пропадне у земљу од стида, покушава да сакрије липе, али су му руке узете; да затвори очи, али му капци стоје непомични и укочени. Осуђен је био да види и да га виде и да не избегне ни један од презривих погледа које његови другови бацају на њега пролазећи...

---

⁴ *Шпандау* је тврђава код Берлина, у којој су чувани француски ратни заробљеници.

Да је ко овог судију могао видети овако привезана као за срамни стуб, језа би га ухватила! Али је још страшније било то што су у тој гомили сви његови и што се сви праве да га не познају. Његова жена и његова деца пролазе поред њега обарајући главу. Рекао би човек да га се и они стиде! Чак и његов мали Мишел кога он толико воли, а који сад одлази занавек, неће ни да га погледа. Једино је његов стари председник застао за један тренутак и тихо му рекао: „Хајдете с нама, Долингере. Није ту ваше место, пријатељу...“ Али Долингер не може да устане. Отима се, зове у помоћ, а поворка пролази читаве часове; и кад је нестаде са заласком сунца, по овим дивним долинама посејаним звоницима и фабрикама завлада нема тишина. Елзас је сав отишао. Остао је још само колмарска судија, горе, као прикован за свој срамни стуб, на својој столици и „непокретан..“

„Призор се одједном изменио: тисовина, црни крстови, редови гробова, пуно света у црнини — то је изглед колмарског гробља на дан каквог великог погребца. Сва звона у вароши звоне. Умро је судија Долингер. Што није могло да учини осећање части узела је на себе смрт. Она је одлепила непокретнога судију с његовог кожног јастучета и опружила колико је дуг човека који је јогунасто хтео и даље да остане на својој столици...

Сањати себе мртва и оплакивати себе самога — од тога нема ужаснијег осећаја. С препуслим срцем у грудима Долингер присуствује свом сопственом погребу; а у очајање га баца више и од његове смрти то што у овој непрегледној гомили која се креће око њега нема ни једног пријатеља, ни једног сродника. Никога из Колмара! Све сами Пруси! Пруски га војници прате, пруске судије иду за сандуком, говори који се држе на његовом гробу пруски су говори, а земља коју бацају на њ и која му се чини — тако хладна, пруска је земља, авај!

Одједном се гомила размаче са изразом поштовања; један диван оклопник у белој униформи приђе кријући под огртачем нешто налик на велики венац од смиља. Унаоколо се чуло како свет говори:

„Бизмарк.. ево Бизмарка...“ А колмарски судија с тугом помишља:

„За мене је то велика почаст, господине грофе, али да ми је ту мој мали Мишел...“

Буран смех који се одједанпут подиже не даде му да доврши, — смех луд, неучтив, диваљ, помаман.

„Шта им је?“ пита се судија престрављен. Он се исправи и погледа... Његово округло јастуче, његово округло кожно јастуче положио је господин Бизмарк побожно на његов гроб, са овим натписом унаоколо на молексину:

СВОМ НЕЗАБОРАВЉЕНОМ
ДОЛИНГЕРУ
ПОНОСУ ЕЛЗАСКИХ СУДИЈА

С краја на крај гробља сви се смеју, сви се заценили од смеха и ова неотесана веселост пруска одјекује до дна гробнице у којој умрли плаче од срамоте, засут срамом и руглом за вечита времена.

МАЛИ ШПИЈУН

Звао се Стен, мали Стен.

Било је то париско дете, слабуњаво и бледо, које је могло да има десет или можда петнаест година; код такве деце то се никад не зна. Мајка му је умрла, а отац, некадањи морнар, чувао је мали парк у кварту Танпл. Деца, дадиље, Старе жене са столицама за склапање, сироте матере, сав Париз који се склања од кола у ове баште окружене тротоарима, сви су познавали чича Стена и веома га волели. Знано се да се под овим густим брцима који су ужас паса и скитница крије добродушан и благ осмех, скоро матерински, и да се тај осмех може видети ако само кажете чичи:

„Како вам је синчић?...“

Та он је тако волео свога сина! Био је тако срећан, увече, кад малишан изиђе из школе и дође к њему, па се обојица стану шетати стазама заустављајући се код сваке клупе да се поздраве с редовним гостима да одговоре на њихова љубазна питања.

Са опсадом, на жалост, све се изменило. Чича Стенову башту затворише, сместише у њу петролеум и јадни старац, приморан да је непрекидно надгледа, проводио је живот у опустелим зараслим шумарцима, сâм, не пушећи, виђајући се са својим дететом само увече и то врло касно, код куће. Зато је требало видети његове бркове кад је говорио о Прусима... Мали Стен, напротив, није се баш толико тужио на овај нови живот.

Опсада! То је нешто тако занимљиво за деране. Нема школе! Нема међусобног поучавања! Распуст вечито, а улице изгледају као вашариште...

Дете је јурило напољу од јутра до мрака. Оно је пратило батаљоне из кварта који су ишли на бедеме, бирајући најрадије оне који су имали добру музику; а у томе се мали Стен разумевао изванредно. Знао вам је тај врло добро да музика 96-ога није бог зна шта, али 55-и има одличну. Други пут, опет, гледао је народну војску како се вежба; ту су, после, била и чекања за намирнице...

Са својом котарицом у руци он би се помешао у оне дуге редове који су се образовали у сумраку зимских јутара без осветљења, пред касапницама, пред пекарницама. Ту су се стојећи у води, правила познанства, говорило се о политици и њега је, као сина г. Стена, сваки питао за мишљење. Али најзанимљивије од свега су биле партије запушача,⁵ та чувена игра коју су бретонски народни војници били завели за време опсаде. Кад мали Стен није био иа бедему ни око пекарница, били сте сигурни да ћете га наћи на тргу Шато-д'О, где играју запушача. Он, разуме се, није играо; зато је требало много новаца. Он је само радознано гледао како други играју.

Нарочито је један, већ одрастао, у плавим чакширама, који је улагао само петодинарце, био предмет његовог дивљења. Кад је тај трчао чуло се како му у џепу звецкају талири.

Једнога дана, пошто је подигао новац који се био откотрљао под ноге малог Стена, овај одрасли рече детету тихим гласом:

„Замакао ти је за око, а?.. Знаш шта, ако хоћеш, ја ћу ти рећи где се може добити.“

По свршеној игри он га одведе у један крај трга и предложи му да заједно с њим продаје новине Прусима; за један одлазак добијало се тридесет динара. У први мах Стен одби ову понуду с гнушањем и три дана на оде на игру. То су била три страховита дана Није могао ни да једе, ни да спава. Ноћу су му излазиле пред очи гомиле запушача поређаних испред постеље и петодинарци који су се низали и јако блистали. Искушење је било врло велико Четвртог дана он опет оде у Шато-д'О, и састаде се с оним одраслим који га наговори...

---

⁵ На запушач од плуте намести се новац, па се са извесне даљине обара колутом од камена или метала.

Једног снежног јутра они кренуше с џаком на леђима и с новинама скривеним под блузама. Кад су дошли на фландријску капију још се није добро ни видело. Одрасли узе Стена за руку и пришавши стражару — честитом војнику црвена носа и добродушна изгледа — рече му тужним гласом:

„Пустите нас да прођемо, добри господине.... Мајка нам је болесна, а отац умро. Ја и мој брат идемо у поље, да накопамо, ако могнемо, мало кромпира.“

Он је плакао. Стен, румен од стида, оборио је главу. Стражар их погледа за часак, затим баци поглед на пуст бео пут .

„Пролазите брзо“, рече им он склањајући се; и они се упутише обервилијерским друмом. Ала се смејао одрасли!

Нејасно, као у сну, видео је мали Стен фабрике претворене у касарне, напуштене барикаде покривене мокрим дроњцима, високе димњаке који су пробијали кроз маглу и дизали се у небо, празни, крњави. Овде-онде по нека стража, официри с капуљачама на глави који догледима гледају у даљину и мали шатори наквашени отопљеним снегом, пред ватрама које су се Гасиле. Одрасли је знао путеве и ударао је преко њива да би избегао страже. При свем том нису их могли избећи и наиђоше на једну предстражу партизана. Увијени у своје кратке огртаче они су чучали у једноме рову пуном воде, дуж соасонске железничке пруге. Овај пут старији је узалуд почињао своју причу; не хтедоше да их пропусте. И док је он јадиковао, из чуварске кући изиђе на пругу један стари наредник, сав сед ,пун бора, који је личио на Стенова оца:

„Доста, мали, не плачите више“ — рече он деци — „пустићемо вас да накопате кромпира; али уђите најпре да се Мало Огрејете... Тај се мали смрзао од зиме!“

Авај! Није мали Стен дрхтао од зиме него од страха, од стида... У стражари су нашли неколико војника окупљених око слабе ватре, праве, сиротињске ватре, на чијем су пламену кравили двопек натакнут на бајонет. Војници се збили да начине места деци. Дадоше им мало ракије, мало кафе. Док су деца пила, дође на врата један официр, зовну наредника, рече му нешто сасвим тихо, па брзо оде.

Момци! рече наредник враћајући Се радостан... ноћас ће бити окршаја... Случајно смо ДО-знали шта је код Пруса одзив... Надам се да ћемо им овога пута преотети онај проклети Бурже!“

На то се осу плесак и смех. Настаде играње, певање, чишћење бајонета; и, користећи се овом грајом, деца побегоше.

Кад су прешли ров пред њима је била само равница, а у дну дугачак бео зид прошаран прикарницама. Они се упутише томе зиду застајујући на сваком кораку као да купе кромпире.

„Да се вратимо... Немојмо даље ићи“, говорио је непрестано мали Стен.

Његов је друг слегао раменима и непрестано ишао напред. Наједанпут чуше цик-цак једне пушке која се запињала.

„Лези!“ рече одрасли и простре се по земљи.

Кад је легао, он звизну. Друго звиждање зачу се по снегу као одговор. Пошли су напред пузећи... Пред зидом, на површини земље, помолише се два риђа брка под каљавом капом. Одрасли скочи у ров поред Пруса.

„Ово је мој брат“, рече он показујући на свога друга.

Стен је био тако мали да се Прус, кад га је видео, стао смејати и морао га је узети у наручје да би га дигао до уласка.

С друге стране зида били су велики земљани насипи, оборено дрвеће, црне рупе у снегу, а у свакој рупи иста каљава капа, исти риђи бркови који су се смејали кад су угледали децу.

У једном углу била је баштованска кућа ограђена деблима. Доле је било пуно војника који су се картали, кували чорбу на великој светлој ватри. Осећао се мирис купуса, сланине; каква разлика од логора француских партизана! Горе су били официри. Чуло се како свирају на клавиру, како отварају шампањак. Кад уђоше Парижани, дочека их радосно клицање. Они предадоше новине које су понели; официри их затим понудише вином и заподенуше с њима разговор. Сви ови официри изгледали су веома охоли и Пакосни; али их је одрасли дечко занимао својом сокачком живошћу, својим мангупским речником. Они су се смејали и понављали за њим

његове речи, топећи се од милине у овом париском блату које им је донето.

Мали Стен волео би да и он говори „да докаже да није глуп; али га је било стид. Према њему седео је одвојено један Прус старији и озбиљнији од осталих, који је читао, или боље рећи правио се да чита, јер није скидао ока с њега. У овом погледу било је нежности и прекора, као да је овај човек имао у својој земљи дете Стенових година и као да је говорио у себи:

„Више бих волео да умрем, но да видим свога сина да обавља овакав занат...“

Од тога тренутка осети Стен као да му се нека рука спустила на срце, па му не да да куца.

Да би се опростио овога бола, он поче да пије. Убрзо затим све се око њега стаде окретати. Чуо је нејасно, кроз грохотан смех, како његов друг исмева народну војску и начин на који се она обучава, како представља узимање оружја у Мареу ноћну узбуну на бедемима. Затим мангуп спусти глас, официри се примакоше и лица им се уозбиљише. Несрећник им је саопштавао како се партизани спремају да их нападну...

Мали Стен није више могао да се савлада и скочи разјарен, сасвим трезан:

„Не то... То нећу.“

Друг му се само насмеја и настави. Још није ни довршио, а већ су сви официри били на ногама. Један од њих показа деци врата.

„Одлазите!“ рече им.

И они почеше да разговарају међу собом врло живо на немачком. Одрасли изиђе поносит као какав кнез звецкајући новцем. Стен је ишао за њим оборене главе; и кад прође поред Пруса чији га је поглед толико збунио, он чу неки тужан глас: „То не лепо... То не лепо“.

Њему се очи напунише сузама.

Кад су се дочепале равнице, деца стадоше трчати и брзо се вратише. Цак им је био пун кромпира који су им Пруси дали; с њиме срећно пређоше у ров партизана. Ту су се чиниле припреме за ноћни напад. Чете су долазиле ћутећи, гомилајући

се иза зидова. Стари наредник био је ту и распоређивао људе, лица тако задовољна. Кад деца прођоше, он их познаде и осмехну се на њих пријатељски...

Ох! како је тај осмех тиштао малог Стена! У једном тренутку дође му да повиче:

„Не идите тамо... ми смо вас издали!“

Али му друг беше рекао: „Ако нас одаш, бићемо стрељани“, и страх га задржа...

У Курневу уђоше у једну напуштену кућу да поделе новац. Истине ради морам рећи да је деоба извршена поштено и да се маломе Стену његов злочин није више чинио тако страشان кад је чуо како му ови лепа талири звецкају у блузи и кад је помислио на партију запушача која је била у изгледу.

Али кад остаде само, несрећно дете! Кад га је, пошто су прешли капије, друг оставио, њему џепови почеше бивати врло тешки, а рука која му је стезала срце стеже га сад јаче но икад. Париз му је изгледао сасвим друкчији. Пролазници су га гледали оштро, као да су знали где је био. Реч шпијун чуо је у зврјању точкова, у добовању добошара који су се вежбали дуж канала. Најзад стиже кући и, сав срећан што му се отац још није вратио, попе се брзо у собу да под јастук сакрије ове талире који су му били тако тешки.

Никад чича Стен није био тако добар, тако расположен као то вече. Биле су стигле вести из унутрашњости: стање у земљи кренуло је било на боље. Вечерајући, стари војник гледао је своју пушку која је висила о зиду и говорио детету уз свој добродушни осмех:

„А, сине, ала ишао на Прусе да си велики!“ Око осам часова зачу се пуцњава топова.

„То је Обервилије... Бију се на Буржеу“, рече старац који је познавао сва утврђења. Мали Стен пребледе и под изговором да је јако уморан оде да легне, али није могао заспати. Топови су грмели непрестано: Он је замишљао партизане како се примичу ноћу да изненаде Прусе, па сами падају у заседу. Сети се наредника, који му се осмехнуо и виде га како лежи мртав тамо у снегу и још толико других с њиме!... Цена толике крви била је скривена ту, под његовим јастуком, а он је тај, син г.

Стена, старога војника... Сузе су га гушиле. У другој соби чуо је како му отац корача, отвара прозор. Доле на тргу свирао је збор, то се један батаљон народних војника спремао за полазак. Заиста, ово је била права битка. Несрећно дете није се могло уздржати да не зајеца.

„Шта ти је?“ рече чича Стен улазећи.

Дете не могаде да одоли срцу, скочи с постеље и паде пред ноге своје оцу. При овом покрету талири се откотрљаше по поду.

„Шта је то?“ Ти си крао?“ рече старац дрхћући.

Тада му мали Стен на душак исприча да је био код Пруса и шта је учинио. Док је говорио, осећао је да му је срце слободније; лакнуло му је кад је себе оптужио... Чича Стен је слушао са страховитим изразом. Кад је исповест била готова, он покри лице рукама и зајеца.

„Оче, оче „ хтеде рећи дете.

Старац га одгурну не одговоривши ништа и покупи новац.

„Је ли то све?“ упита он.

Мали Стен даде знак да јесте. Старац скиде пушку и фишеклију, па спустивши новац у џеп рече:

„Добро, идем да им га вратим.“

И, не додавши ни једне речи, чак ни главе не окренувши, он сиђе и помеша се с народном војском која је полазила у ноћ. Од тада га .нико никад више није видео.

МАЈКЕ

успомена из доба опсаде

То јутро бејаш отишао на Валеријенско Брдо да се видим с нашим пријатељем сликаром Б... који је био поручник у сенској народној војсци. Овај мој добри млади пријатељ био је баш на стражи. Није смео нигде да се макне. Морали смо да се шетамо горе доле као морнари на стражи, испред једне капије у бедему тврђаве, разговарајући о Паризу, о рату и о онима који су нам драги а далеко су од нас... Наједанпут поручник, који је и под униформом остао онај стари страсни мазало, прекиде разговор, застаде и узевши ме за руку рече ми сасвим тихо:

„Ох! погледајте, права Домијерова⁶ слика“, и својим малим сивим оком, које ја наједанпут запламтело као око ловачкога пса, показа ми две старачке силуете које су се башту том тренутку указале на заравни Валеријанског Брда.

Заиста, права Домијерова слика. Човек у дугачком капуту кестењасте боје, с крагном од зеленкасте кадифе као од старе шумске маховине, мршав, омален, црвен у лицу, забачена чела, округлих очију, кукаста совина носа. Сушта глава птице која ђи имала бора, свечана и глупа. Да слика буде потпуна, старац је у једној руци имао цвећем_ишарану торбу из које је вирило грло једне боце, а под пазухом друге руке кутију с конзервама, добро познату лимену кутију, која ће Парижане вечито подсећати на петомесечну опсаду... Што се тиче жене, од ње се најпре видео само шешир са огромним ободом и стари велики шал, који ју је

---

⁶ Домије, познати француски сликар (1808—1879)

обавијао одозго до доле, као да ју је хтео онако јадну што тачније оцртати; затим, мало по мало, испод изгужваних набраних трака на њеној капи видео се крајичак шиљата носе који је вирио, и нешто проседе и ретке косе.

Када су стигли на зараван, човек застаде да мало одахне и да обрише чело. Међутим, горе није било нимало топло у магли последњих новембарских дана; али они су ишли тако брзо...

Жена, напротив, није застала. Идући право капијици тврђаве она нас погледа за часак са устезањем, као да је хтела да нас нешто упита; али, бесумње заплашена официрским ширитима, радије се обратила стражару, и чуо сам како бојажљиво моли да се види са својим сином, који је служио у шестој чети трећег одреда.

„Причекајте ту“, рече стражар, — „сад ћу казати да га зовну“.

Она уздахну као да јој се какав терет свалио са срца и врати се сва радосна своме мужу, па обоје одоше мало у страну и седоше на ивицу једнога обронка.

Чекали су ту доста дуго. Ово Валеријанско Брдо тако је велико, тако пуно дворишта, грудобрана, бастiona, касарна и казамата! Ко ће наћи једнога војника из шесте чете у овој неразмривој вароши, која виси између неба и земље и вијугајући лебди посред облака као острво Лапута! А још кад се дода да је у то време тврђава била пуна трубача, добошара, војника који трче, чутура које звоне! Смењује се стража, полази се на рад, дели се храна, једнога шпијуна, свег крвавог, добровољци кундацима терају пред собом, сељаци из Нантера долазе генералу на тужбу, један гласник стиже у галопу он смрзнут, а коњ сав у зноју, са предстража враћају се носиљке с рањеницима који се клате на мазгама и тихо јече као болесни јагањци, морнари уз пиштаљку и „о-рук“ намештају један нов топ, пастир у црвеним чакширама с палицом у руци и пушком о рамену; пред собом; све то иде тамо-амо, укршта се по двориштима и губи се под градском капијом, као под ниским вратима каквог источњачког караванског хана.

„Само да не забораве на моје дете!“ говориле су за то време очи јадне мајке; сваких пет минута она би устала, прилазила опрезно улазу и прибијајући се уза зид крадом бацала поглед у

предње двориште; али се више ништа не усуди да пита бојећи се да се не подсмевају њеном сину. Човек, још плашљивији од ње, није се мицао с места; и кад год би се она вратила и села крај њега, тужна, клонула духом, он би је грдио што је тако нестрпљива и давао јод масу објашњења о дужностима у служби, с покретима глупака који се прави да нешто разуме.

Мене су увек веома занимали овакви неми и породични призори које човек више погађа него што их види, ове пантомиме са улице на које наилазите на сваком кораку и које вам једним покретом откривају читав један живот; али овде је највише привлачила моју пажњу неспретност и простодушност ових личности и ја сам осећао неко истинско узбуђење пратећи у њиховој мимици, пуној израза и јасној као што је душа код Серафимових глумаца, све обрте једне занимљиве, дирљиве породичне драме...

Замислио сам како је мати једнога јутра морала рећи:

„Шта тај г. Троши наређује којешта... Већ три месеца како Нисам видела своје дете... Хоћу да идем да ла пољубим“.

Отац бојажљив, неумешан, уплашен и од помисли какве кораке треба да предузмемо да би добио дозволу, покушао је најпре да је одврати:

„Али то нема смисла, драга жено. Тај је Валеријан бестрага далеко... Како ћеш тамо без кола? уосталом, то је тврђава. Тамо се жене не пуштају.

„Мене ће пустити“, рекла је мати: и, како у свему слуша њену вољу, он се крену на пут; ишао је у дотичну команду тврђаве, у општину, у штаб, комесару, знојећи се од страха, мрзнући се од хладноћи, при лампи. Отац се мало заложио да се врата на која није требало, чекајући по два сата пред каквом канцеларијом да га пусте, али се испостави да то није канцеларија која му је требала. Најзад се увече, вратио кући с гувернеровом дозволом у цепоу... Сутрадан су рано устали, по хладноћи, при лампи. Отац се мало заложио да се загреје; мати није била гладна; чекала је да доручкује тамо, са својим сином. И да би мало почастили једнога војника они брзо, брзо потрпаше у корпу све врсте намирница које су им се нашле за време опсаде: чоколаде, слаткога, запечаћеног вина у боцама,

све, и најзад познату кутију, једну кутију од осам франака коју су брижљиво чували да им се нађе у данима велике невоље. Онда кренуше на пут. Кад су стигли под бедеме, градске капије тек што бежу отворене. Затражише им дозволу. Мајку наједанпут обузе страх... Није било разлога! Дозвола је била уредна.

„Пусти!“ рече официр који је био на стражи.

Тек тада она дахну душом.

„Овај официр је неки добар човек“.

И лака као птица, убрза корак, јако се журећи. Муж ју је једва стизао.-

„Ти идеш брзо, жено!“

Али га она не слуша. Горе, у магли хоризонта, Валеријанско Брдо као да јој даје знак:

„Журите се... он је овде.“

И сад, кад су стигли, нова зебња.

Ако га не нађу. Ако не дође!..

Наједанпут видех како мајка уздрхта, удари старца по рамену и скочи на ноге... Издалека, под сводом капије, познала је његов корак.

То је био он!

Кад се указао, цела тврђава као да се озарила светлошћу.

То је заиста био висок, леп момак! Стасит, са ранцем на леђима и пушком у руци. Он их поздрави ведро лица, мушким и веселим гласом:

„Добар дан, мајко.“

У истом тренутку и ранац, и шињел, и пушка, све се изгуби под великом широком капом. Затим дође ред на оца, али му не дадоше да остане дуго. Капа је хтела све сама. Она није знала шта је доста...

„Како си!.. Јеси ли добро утопљен?... Како стојиш с преобуком?“

И ја сам осећао под набором од капе дуг поглед пун љубави, којим га је мати пратила од главе до пете, у киши од пољубаца, суза, нервозног смеха; тромесечну материнску љубав коју му је

дуговала, плаћала је она уједанпут. И отац је био врло узбуђен, али је пазио да се то не примети. Видео је да га гледамо и намигивао нам је као да нам је хтео рећи.

„Не замерите јој... жена је.“

Да јој замеримо!

Звук трубе наједанпут однесе ову лепу радост.

„Ово је збор...“ рече им син. „Морам да идем.“ — Шта! Зар нећеш да доручкујеш с нама?

— Па не могу!... На стражи сам двадесет и четири часа, тамо горе на врху тврђаве.

— Ух! уздахну сирота жена“; то је све што је још могла да каже.

Они се за часак сви троје згледаше, као поражени. Затим узе реч отац:

„Понеси бар кутију“, рече он болним гласом и са изразом жртвоване облапорности, у исти мах дирљивим и комичним. Али јест! У забуни и узбуђењу око растанка никако да нађу проклету кутију; жалост је било погледати ове грозничаве и уздрхтале руке како траже: „где је кутија!“ не стидећи се што говоре о јелу усред овог великог бола... Кад су нашли кутију, они се још једанпут загрлише дугим загрљајем и младић се трчећи врати у тврђаву.

Сетите се да су дошли издалека да доручкују са својим сином, да су се за то спремали као за празник, да мати није због тога целе ноћи ока склопила, па ми реците има ли што жалосније од ове осујећене гозбе, од овог сниваног раја, једва сагледаног и тако сурово изгубљеног.

Чекали су још неко време непомично стојећи на истом месту, с погледом као прикованим за капију иза које је нестало њихово дете. Напослетку се човек прену, окрете се, накашља се два-три пут сасвим одважно и, када се уверио да га глас неће издати, рече гласно и поуздано.

„Хајд' сад, жено, кући!“ Затим нам се дубоко поклони и узе жену под руку... Гледао сам за њима све до савијутка пута. Отац је изгледао врло љут. Махао је торбом као у очајању... Мати је, међутим, изгледала мирнија. Ишла је поред њега оборене

главе, с рукама уз тело. Али ми се чинило да њена узана рамена овда-онда грчевито задрхте под шалом.

ОПСАДА БЕРЛИНА

Доктор В. и ја ишли смо уз Јелисејска Поља истражујући у зидовима избушеним гранатама, у тротоарима изривеним картечом, историју опсађеног Париза, кад се доктор нешто мало испред Звезданог Круга заустави и показујући ми једну од оних великих кућа на углу које су тако свечано груписане око Тријумфалне Капије, рече:

„Видите ли она четири затворена прозора, тамо иза оног балкона? Првих дана месеца августа, оног страшног августа прошле године тако богатог бурама и ужасима, позвали су ме тамо к једном болеснику кога беше ударила капља То је био пуковник Жув, оклопник из првога царства, старац који се саживео са славом и патриотизмом и који се чим је рат објављен, преселио у Јелисејска Поља, у један стан с балконом... Погодите зашто? Да присуствује победоносном повратку наших трупа... Сиромах старац! За битку на Висембургу чуо је једном кад се дизао с ручка. Кад је прочитао Наполеоново име на дну извештаја о поразу, пао је као громом поражен.

„Старог оклопника нашао сам опружена на поду, лица крвава и непомична као да је маљем ударен по глави. Усправљен, морао је бити врло висок; лежећи изгледао је огроман Имао је лепе црте, ванредне зубе, густу седу кудраву косу: био је осамдесетогодишњак, иако му човек не би дао више од шездесет... Поред њега клечала је његова унука обливена сузама. Личила је на њега. Гледајући их једно поред другог човек би рекао да има пред собом две лепе грчке медаље ливене на истом отиску; само што је једна била старинска,

прљава од земље, мало излизана на ивицама, а друга блистава и чиста, у свем сјају и мекоћи новог саливка.

„Дирну ме бол тога детета. И отац и дед били су јој војници; отац јој је био у Мак-Махоновом штабу, и слика овога високога старца који је лежао пред њом изазивала је у њеној памети другу слику, не мање страховиту. Ја сам је умиривао што сам боље могао, али сам, уствари, имао мало наде. Имао сам пред собом тежак случај праве, очевидне парализе, а у осамдесетој години од ње се не оздравља. И доиста, пуна три дана остао је болесник сасвим непомичан и обамро... У то стиже у Париз глас о бици на Рајхсхофену, ви се сећате на како необичан начин. До самога мрака сви смо веровали у велику победу: двадесет хиљада Пруса погинуло, престолонаследник заробљен. Не знам каквим чудом, каквом магнетском струјом одјек ове народне радости допре до нашег бедног глувонемог старца, до полусвести његове парализе: како било да било, тек то вече кад сам пришао његовој постељи, не нађох више истог човека. Око му је било скоро бистро, језик мање тежак. Он је могао да се на мене насмеши и да двапут промуца:

„— По... бе... да!

„— Да, г. пуковниче, велика победа!

„И док сам му причао појединости о сјајној победи Мак-Махоновој, видео сам како му црте оживљавају, како му се лице ведри...

„Кад сам изишао, његова ме је унука чекала пред вратима, бледа, непомична, јецајући.

„— Па он је ван опасности! рекох јој узевши је за руке.

„Несрећно дете једва је имало снаге да ми одговори. Био је дошао глас о правом исходу рајхсхофенске битке: Мак-Махон у бекству, цела војска сатрвена... Ми се погледасмо поражени. Она беше неутешна помишљајући на свога оца. Ја сам, међутим, дрхтао помишљајући на старца. Овом новом потресу сигурно не би могао одолети... Међутим, шта да се ради?... Не кварити му његову радост, оставити га обманама које су га оживеле!... Али онда је требало лагати...

„— Добро, лагаћу!“ рече ми ова јуначна девојка утирући брзо сузе, и врати се сва радосна у собу свога деде.

„Задатак који је узела на себе био је врло мучан. Првих дана ишло је како-тако. Доброме старцу била је попустила памет, могли сте га обмањивати као дете. Али са опорављањем и мисли су му постајале јасније. Требало му де редовно саопштавати кретање војске, састављати му извештаје с бојног поља. Заиста, жалосно је било видети како ово лепо дете дан и ноћ гледа у карту Немачке, побадајући мале заставе и трудећи се да састави план победоносног ратовања; Базен на тупу за Берлин, Фроасар у Баварској, Мак-Махон на путу за Балтичко Приморје. За све то питала ме је за савет и ја сам дој помагао колико сам могао; али сам деда нам је нарочито био од помоћи за ову измишљену најезду. Та он је толико пута био освојио Немачку под првим царством! Знао је унапред све покрете: „А сад ево на коду ће страну... Сад ће ово да раде...“ и његова предвиђања увек су се остваривала, чиме се, разуме се, необично поносио.

„На несрећу ,иако смо освајали вароши, добијали битке, њему се све чинило да не напредујемо довољно брзо Тај старац беше ненасит!... Свакога дана кад дођем, чуо бих за какву нову победу.

„— Докторе, освојили смо Мајенс,“ рече ми Девојка изишавши преда ме с болним осмехом и ја чух кроз врата радостан глас, који ми је довикивао:

„— Напредује се, напредује!... Кроз осам дана ући ћемо у Берлин.“

У том тренутку Пруси еу били свега на осам дана од Париза... Најпре смо се упитали не би ли било боље да га пренесемо у унутрашњост; али чим би изишао, стање Француске казало би му све; а ја сам налазио да де још исувише слаб, исувише клонуо од првог потреса, да бисмо му могли рећи истину. Решили смо, дакле, да остане у Паризу.

„Првога дана опсаде одох к њима — сећам се — врло узбуђен, са оним тешким болом у души који су свима нама уливале париске затворене капије, битка под бедемима, наша париска предграђа претворена у француске границе. Добри старац седео ,је на својој постељи ликујући пун поноса:

— Дакле, рече ми, почела је опсада!

Ја га погледах запрепашћено:

„— Како, г. пуковниче, ви знате!...

„Његова унука окрете се к мени:

„— Па да, докторе... Зар нисте чули за највећу новост?...
Почела је опсада Берлина.

„То је рекла шијући лица тако озбиљна, тако мирна... Како је старац могао ма шта и да посумња? Пуцњаву топова на утврђењима није могао чути. Несрећни Париз, онако језив и поремећен, није могао видети. Из своје постеље видео је само један део Тријумфалне Капије и у својој соби, око себе, читаву збирку старудија из првог царства, као створену да одржава његове илузије. Портрете маршала, слике битки, римскога краља у дечијим хаљиницама; па затим велике столиће строгих линија окићене бакарним предметима као трофејима, украшене реликвијама царства, медаљама, киповима, затим комад стене са Свете Јелене под стакленим звоном, минијатуре које представљају једну исту госпођу с накудрављеном косом у балској тоалети, па у жутој хаљини с надуваним рукавима и јасним очима... и све то, и ти сточићи, и тај римски краљ, и ти маршали, и те госпође у жутиим хаљинама, с подигнутим струком и високим појасом, све је имало онај крути, укочени изглед који је представљао грацију године 1806. — Сиромаш пуковник! Ова атмосфера победа и освојења допринела је, више но све што смо му ми могли рећи, да тако безазлено верује у опсаду Берлина.

Од тога дана наше војне операције биле су врло упрошћене. Заузети Берлин било је сад само ствар стрпљења. С времена на време, кад је старцу дуго било да чека, читали смо му писмо његовог сина, писмо, разуме се измишљено, пошто ништа више није стизало у Париз и пошто је после пада Седана ађутант Мак-Махонов био отправљен у једну тврђаву у Немачкој. Можете замислити очајање ове јадне девојке која ништа не чује о своме оцу, а зна да је заробљен, лишен свега, можда болестан, и приморана је да пише у његово име писма весела, мало покраћа, каква је могао писати у рату војник који непрестано иде напред кроз освојену земљу. Понекад није имала снаге да их пише; и онда смо остајали по читаве недеље

без вести. Али се старац тада узнемиравао, није спавао. Тада је брзо из Немачке стизало писмо које му је она весело читала крај његове постеље задржавајући силом сузе. Пуковник је слушао пажљиво, смешио се као човек који је уверен да друкчије није ни могло бити, одобравао је, критиковао, објашњавао нам места мало нејасна. Али је нарочито био диван у одговорима које је слао своме сину: „Не заборављај никад да си Француз“, говорио му је... „Буди племенит према тим јадним људима. Немој да им најезда пада сувише тешко...“ И сад су настајале препоруке којима није било краја, дивне придике о поштовању имовине, о учтивости која се дугује женама, — прави законик војничке части за завојеваче. У те одговоре уплетао је и неке опште напомене о политици, погодбе о миру које се имају ставити побеђенима. У том погледу, морам рећи, није много захтевао.

„— Ратну одштету и ништа више... Зашто да им узимамо покрајине!... Зар се може од Немачке начинити Француска?...

„Ово је диктирао одлучним гласом и у његовим речима осећала се толико простодушности, тако лепо родољубиво уверење, да се човек морао узбудити слушајући га.

„За то време опсада је непрестано напредовала, али, авај, не опсада Берлина!... Настале су велике хладноће, бомбардовања, разне болести, глад. Али захваљујући нашем неговању, нашим напорима, неуморној и све већој љубави с којом је надгледан, старчева ведрина није била ни за тренутак помућена. До последњег часа могао сам му набављати бела хлеба и свежег меса. То је било само за њега, разуме се; и ви не можете замислити ништа дирљивије од ових старчевих доручака, тако невино себичних: старац у својој постељи, чио и насмејан, са убрусом под брадом, а крај њега његова унука, мало побледела од оскудице, води му руку, додаје му да пије, помаже му да једе сва ова добра јела која су њој ускраћена. И, живихнуо после обеда, у топлој соби, док на пољу дува хладан ветар а снег веје у прозоре, стари оклопник сећао се свога ратовања на северу и причао нам по стоти пут о оном страшном повлачењу из Русије, за време кога се јео само смрзнути двопек и коњско месо.

Схваташ ли ти то, кћери? Јели смо коњско месо.

„Разуме се да Је јална девојка схватала. Већ два месеца како ништа друго не једе. Међутим, из дана у дан, у колико се оздрављење ближило крају, наш је задатак око болесника био све тежи. Она обамрлост свих његових чула свих његових удова, која нам је дотле тако лепо послужила, поче да ишчезава Већ у два-три маха, чувши страховиту пуцњаву на Маљотској Капији, поскочио је ушију начуљених као ловачки пас, тако да смо били приморани да измислимо и последњу победу Базенову под зидовима Берлина и у њену част топовске плотуне у Инвалидском Дому. Једнога дана опет, кад су му постељу примакли прозору — беше, чини ми се, четвртак, дан битке на Бизанвалу — видео је народну гарду која се скупљала на улици Велике Армије.

„— Какве су, Бога вам, оно трупе? упита старац и прогунђа кроз зубе:

„— Не изгледају добро! не изгледају добро!

„Ствар тога пута на томе и остаде; али ми смо разумели да убудуће морамо бити много предострожнији. На несрећу, нисмо били довољно.

„Једно вече, чим уђох, девојка ми приђе сва узнемирена.

„— Сутра улазе, рече ми.

„Да ли је старчева соба била отворена? Стварно сам се касније мислећи о том догађају сетио да је то вече његово лице изгледало врло необично. Вероватно нас је чуо. Само, ми смо говорили о Прусима, а старац је мислио на Французе, на онај победоносни улазак на који је тако дуго чекао: Мак-махон иде низ Јелисејска Поља окићена цвећем, уз свирку, његов је син поред маршала, а он, старац, на своме балкону у парадном оделу као на Луцену, поздравља прорешетане заставе и орлове који су поцрнели од барута.

„Јадни чича Жув! Он је бесумње замишљао да му не дамо да присуствује дефиловању наше војске да бисмо га сачували од сувише јаког узбуђења. Зато никоме ништа нерече; али сутрадан, баш у онај час кад су пруски батаљони плашљиво наступали дугачким путем који води од Маљотске Капије ка Тилеријама, горњи прозор отвори се лагано и на балкону се указа пуковник са шлемом на глави, са својом дугачком

сабљом и свом ф својом старом и славном опремом старог миљоског оклопника. Још ми је загонетно каква га је сила воље, каква нова снага живота подигла на ноге и опремила. Како било да било, тек он је био ту усправљен уз ограду балкона, зачуђен што су улице тако широке, тако неме, капци на Кућама затворени, Париз језив као каква велика болница, што су свуда заставе, али тако необичне — сасвим беле с црвеним крстовима и што нико не излази пред наше војнике.

„За тренутак учини му се да се преварио.

„Али не! Тамо, иза Тријумфалне Запије, чуо се неки нејасан шум, видела се једна црна пруга која је наступала у дневној светлости... Затим, мало по мало, заблисташе се шиљци на шлемовима, забубњаше мали јенски добоши и под Тријумфалном Капијом на Звезданоме Тргу, праћен батом тешких корака и звуком сабљи, одјекну победни Шубертов марш!...

„Тада усред гробне тишине која је владала на Тргу, зачу се узвик, узвик страховит: „На оружје!... на оружје!... Пруси“. И прва четири улана из предводнице могла су видети како се горе на балкону један старац поведе млатарајући рукама и сруши као проштац. Овај пут пуковник Жув био је заиста мртав.

РЂАВ ЗУАВ

Онај крупни ковач Лори из Свете Марије код Мајдана није био то вече задовољан.

Обично би, чим се ватра у ковачници угаси и сунце зађе, сео на једну клупу пред вратима да се наслађује оном пријатном малаксалошћу коју рађа тегоба рада и врелога дана и пре но што би отпустио момке испио би с њима по који добар гутљај хладнога пива, гледајући како радници излазе из фабрика. Али то вече овај добри човек остао је у својој ковачници док није дошло време вечери, па и тада седе за вечеру као против воље. Гледајући свога мужа мислила је баба Лори:

„Шта ли му је?... Можда је добио из пука какав рђав глас, па неће да ми каже?... Можда ми је дете болесно...“

Али она се не усуди да га ишта запита и гледала је само да ућутка своја три малишана, три риђеплава детета, која су се смејала око постављеног стола и грицкала зачињену салату од црвене роткве.

Најзад ковач љутито одгурну свој тањир:

— Ах! хуље једне! животиње једне!...

— А ко то, Лори?

Он онда плану:

— Ко! рече, — „па оно пет-шест хуља што од јутрос луњају по вароши у оделу француских војника, руку под руку с Баварцима... И ти су од оних који су... како то они веле?... решили се за пруску народност... Кад помислим само да нам се сваки дан враћају такви лажни Елзашани!... Да ми је знати шта ли су им дали да попију.“

Мати покуша да их брани: — шта ћеш, јадни мој Лори, деца нису толико крива... Тај афрички Алжир, куда их шаљу, тако је далеко!... Тешко им је тамо, далеко од куће, па их срце сувише вуче да се врате, да скину униформу.

Лори удари снажно песницом по столу: .

— Тути ти, жено!... ви се, жене, у томе ништа не разумете. Живећи непрестано с децом и једино за њих ви све смањујете, према расту ваше дечурлије... А ја ти кажем да су ти људи неваљалци, у изроди, последње кукавице, и кад би по несрећи каш Христијан био кадар да учини такву подлост, не био ја Ђорђе Лори који је седам година служио у француским стрелцима, ако му не бих пројурио сабљу кроз груди.

И гневно, подигавши се упола, ковач показа свој дугачки стрељачки нож који је висио о зиду, изнад слике његовог сина, слике једнога зуава рађене тамо у Африци; али пошто се загледа у ово поштено елзаско лице, поцрнело, сунцем опаљено, у белим одблесцима и сјајном преливању живих боја на јакој светлости, он се наједанпут стиша па се поче смејати:

— Баш је којешта жестити се овако... Као да нашем Кристијану може пасти на памет да буде Прус, њему који је толико њих смакао за време рата!...

Пошто га је ова помисао поново расположила, старац весело доврши вечеру, па мало затим оде да попије коју чашу пива *код вароши Штирасбурга*.

Сад је баба Лори сама. Пошто је спустила у постељу своја три плава малишана, који су брбљали у другој соби као птичице у гнезду пред спавање, узе рад и стаде да крпи пред вратима што воде у башту. С времена на време уздахнула би и помислила у себи:

— Да, тако је. То су кукавице, изроди... али опет! Њихове су мајке срећне што су им се вратили.

Она се сети времена када је њен син, пре него што је отишао у војску, био ту у ово исто доба и уређивао баштицу. Гледала де бунар из кога је пунио своје канте за заливање ,у блузи, дуге косе, оне лепе косе коју су му ошишали кад је ступио у зуаве...

Одједном уздрхта. Мала врата у дну, она што воде у поље, отворила су се. Пси нису залајали; па ипак се тај што уђе вукао дуж зидова као крадљивац, прикрадао се кроз кошнице...

— Добар дан, мајко!

Њен Христијан стајао је пред њом у поцепаној униформи, посрамљен, збуњен, заплићући језиком. Несрећник се вратио у домовину са осталима и читав сат обилази око куће чекајући да отац оде. Она би хтела да га грди, али нема срца. Тако га давно није видела, пољубила! Затим, он се тако лепо правдао да се зажелео куће, ковчанице, да му је тешко било да живи вечито далеко од њих; усто је дисциплина постала строжија, а другови га зову „Прусом“ због његовог елзаског нагласка. Све што јој каже, она верује. Треба само да иа погледа, па да верује у разговору ушли су у предсобље. Пробуђена деца истрчала босонога, у кошуљицама, да пољубе великога брата. Нуде га јелом, али он није гладан. Само је жедан, непрестано жедан, и великим гутљајима пије воду, поврх свега пива и белог вина којим се целога дана частио у крчми.

Али се у дворишту чују кораци. То се враћа ковач.

— Христијане, ево оца. Брзо се сакри да имам времена да говорим с њим, да му објасним... И она га гурну иза велике земљане пећи, па настави да шије дрхћући рукама. На несрећу, зуавска шешија остала је на столу и то је било прво што је Лори спазио кад је ушао. Бледо лице материно, њена забуна,, Све му би јасно.

— Христијан је овде!... рече он страховитим гласом, и, скинувши као бесомучан, сабљу са зида, појури к пећи, иза које се зуав био шћућурио блед, истрежњен, наслањајући се на зид из страха да не падне.

Мати полете између њих:

— Лори, Лори, немој га убити... Ја сам му писала да се врати, да ти је потребан у ковачници...

Она га је грчевито вукла за руку повијајући се, јецајући. У мрачној соби деца вриште слушајући ове гласове пуне гнева и суза, тако измењене да их нису могла познати... Ковач стаде и погледа жену:

— А! ти си га, дакле, позвала... Онда добро, нека иде да легне. Сутра ћу видети шта треба е да радим. —

Сутрадан, кад се пробудио из тешког сна пуног море и страха без повода, Христијан виде да је, као некад, у својој дечјој соби. Кроз мала окна опточена оловом, заклоњена расцветаним хмељом, сијало је сунце, већ топло и високо. Доле чекићи одјекују по наковњу... Више главе му стоји мати; она га целе ноћи није остављала, толико се бојала мужевљева гнева. Ковач такође није легао. До саме зоре ходао је по кући, плакао, уздисао, отварао и затварао ормане; и сад уђе у собу свога сина, озбиљан, обучен као да ће на пут, с високим доколеницама, широким шеширом и својим јаким и окованим брђанским штапом. Он се упути право постељи: „Хад, устај!... дижи се!“

Син, мало збуњен, маши се за своје зуавско одело.

— Не, не то... рече отац строго.

На то ће мати, бојажљиво: „Али, Лори, он Нема другога“.

— Дај му моје... Јер мени више неће требати.

Док се Христијан облачио, Лори је брижљиво увио униформу — кратки капут и широке црвене чакшире, па кад је био готов стави око врата лимену кутију у којој је стајао путни лист.

— Хајдмо сад доле, — рече он затим, и сви троје сиђоше у ковачницу не говорећи ништа... Мехови дувају; све је у послу. Кад опет виде ову широм отворену шупу на коју је толико мислио док је био тамо, зуав се сети свога детињства, сети се како се дуго ту играо између уличне припеке и варница у ковачници, које су се светлиле у црној прашини од угља. Он се разнежи, обузе га јака жеља да му отац опрости; али дигући очи сретао је увек онај исти неумољиви поглед.

После дужег ћутања ковач рече:

— Чуј, ево наковња, ево алата... све је то твоје... И све ово!“ додаде он показујући баштицу, која се кроз прљава врата видеда пуна сунца и пчела у лету... — Кошнице, виноград, кућа, све је твоје... Кад си своју част жртвовао ради ових ствари, право је бар да буду твоје... Ти си сад овде господар... А ја идем... Ти дугујеш француској пет година и ја ћу их платити за тебе.

— Лори, Лори, куда ћеш? — викала је за њим јадна мајка Христијанова.

— Оче!... преклињаше Христијан... Али ковач је већ отишао удаљујући се крупним корацима, не осврћући се.

У Сидиб-ел-Абесу, на зборном месту регрута трећег зуавског пука, налази се од пре неколико дана један добровољац коме је педесет и пет година.

ОДБРАНА ТАРАСКОНА

Хвала милом Богу! Једва једном добих вести из Тараскона. Има пет месеци како сам у тешкој бризи, више мртав но жив!... Знајући раздражљивост ове добре вароши и ратоборну нарав њених становника, говорио сам у себи: „Ко зна шта је учинио Тараскон? Да није листом навалио на варваре? Или је, као Штрасбург, пустио да га бомбардују, као Париз да га уморе глађу, као Шатоден, да га жива спале? или се, напротив, у наступу дивљега родољубља бацио у ваздух као оно Лан и његова неустрашива тврђава?... Ништа од свега тога децо моја. Тараскон није спаљен, Тараскон није одлетео у ваздух. Тараскон је непрестано на истом месту; он мирно лежи посред својих винограда, улице су му пуне топлога сунца, подруми пуни доброг мускатског вина, а Рона, која запљускује ово пријатно место, носи у море као и пре слику једне срећне вароши, одблеске зелених капака на прозорима, лепо оплевљених башта и народне војске у новим униформама која се вежба дуж кејова.

Па ипак, немојте никако мислити да Тараскон није ништа учинио за време рата. Напротив, он се дивно показао и његов херојски отпор који ћу покушати да вам опишем имаће своје место у историја као пример отпора једне покрајине, као живо знамење одбране француског Југа.

МУЗИКАНТИ

Да вам кажем, дакле, да до Седана наши врли Тарасконци нису ништа предузимали, За ову поноситу децу Алпила није тамо горе била на издисају отаџбина; издисали су цареви војници, издисало је царство. Али кад дође четврти септембар, република, Атила под Паризом са својим табором, е онда, разуме се, Тараскон се пробудио и свет је видео шта то значи кад народ брани своје огњиште... Програм су почеле, наравно, певачке дружине. Ви знате како су они на Југу сви луди за музиком; а у Тараскону су као помамни. Кад прођете улицама, сви прозори певају, сви вас балкони засипају романсама.

Ма у који дућан да уђете, наћи ћете за тезгом гитар који уздише, па и сами апотекарски помоћници служе вас певушећи: *Славуј и шпањолска лаута — Тра-ла-ла-ла-ла-ла-ла-ла*. Сем ових приватних концерата Тарасконци још имају варошку музику, школску музику и не знам још колико других музичких и певачких друштава. „,

Певачка дружина Светога Христофа и њен дивни хор у три гласа, „*Сјасимо Француску*“, први су покренули народни устанак.

„Да, да, спасимо Француску!“ узвикивао је добри Тараскон машући марамама с прозора; и људи су плескали, и жене слале пољупце фаланги пуној склада, која је прелазила преко шеталишта у четири раширена реда, са заставом на челу и поносито ударајући ногама.

Главно је било почети. Од тога дана променио се изглед вароши; није више било гитара није више било баркарола. Шпањолска лаута свуда је уступала место *Марсељези* и двапут недељно свет се гушио ма Еспланади да би чуо како школска музика свира *Полазак на границу*. Седишта су се плаћала баснословно!...

Али се Тарасконци нису зауставили на овоме.

КОЊАНИЦИ

После музиканата насташе историјске кавалкаде у корист рањеника. Ништа није било оку пријатније но да посматра како недељом, у плаве сунчане дане, сва ова честита тарасконска младеж у чизмама од меке коже и узаним панталонама отворене боје купи добровољне прилоге од врата до врата и поиграва коње под балконима, с великим халебардама и мрежама за хватање лептирова; али најлепше су биле витешке убојне слике и игре из народне прошлости — Франсоа I у бици код Павије — које Су господа из клуба приредила трн дана узастопце на Еспланади. Ко то није видео, није никад ништа видео. Марсељско позориште позајмило је костиме; од злата, свиле, кадифе, везених застава, бојних штитова, шлемова, покровца, трака, марама, копаља, оклопа, блештала је и треперила Еспланада као огледало за хватање шева. И уз све то јак маестрал, под којим је сав овај сјај треперио. Просто величанствено. На несрећу, кад је после огорчене борбе Франсоа I — г. Бонпар, настојник клуба — видео да је са свих страна опкољен оклопницима најамницима, тај злосрећни Бонпар тако је нејасно, загонетно слегао раменима предајући мачј да је уместо „све је изгубљено осим части“ пре изгледало да каже: „Тако је морало бити“. Али се Тарасконци нису освртали и на такве Ситнице и родољубиве сузе блистале су се у свим очима.

ПРОДОР

Ове представе, песме, сунце, ваздух с Роне, били су довољни да загреју главе. Владине објаве попеле су раздражење до врхунца. На Еспланади људи су прилазили један другоме намрштени, стиснутих зуба, преваљујући речи преко језика као да жваћу куршуме. Разговори су мирисали на барут. У ваздуху се осећала шалитра. Нарочито је у позоришној кафани ујутру за доручком, требало чути ове ватрене Тарасконце: „Ш шта

раде ти Парижани с тим својим проклетим генералом Троши? Што не излазе једанпут... До сто ђавола! Да је то Тараскон!... Бррр!... Одавно би већ продор био извршен!“ И док се Париз гушио хлебом од овса, ова су вам господа гутала мрсне јаребице које су заливали добрим папским вином ђ светлећи се до умију од умокаца, потпуно сити, викали су као глуви лупајући по столу: „Хоћете ли већ једном извршити тај ваш продор..“ Бог и душа, имали су и право!

ОДБРАНА КЛУБА

Међутим, најезда варвара продирала је на Југ из дана у дан све више. Дижон освојен, Лион у опасности и улански су хатови рзали осећајући мирисаву траву ронске долине. „Спремимо се за одбрану!“ рекоше себи Тарасконци и сви се дадоше на посао. За тили час варош је била ограђена, забарикадирана, утврђена, Свака се кућа претворила у тврђаву. Код пушкара Костекалде био је пред дућаном ров широк бар два метра, с покретним мостом, нешто врло укусно. У клубу утврђења су била тако велика, да је свет ишао да их гледа из радозналости. Г. Бонпар, настојник, стајао је на врху степеница с пушком у руци и давао обавештења госпођама: „Ако наступе одонуд, дан! дан! Ако се, напротив, приближе одовуд: дан! дан!“ И по свима угловима улица људи су вас заустављали да вам кажу, тајанствена лица: „Позоришна кафана је неосвојив град“, или: „Под Еспланадом је начињен лагум!...“ Варвари ће се добро размислити пре но што нападну.

ДОБРОВОЉЦИ

У исто време образовале су се Добровољачке чете, грозничаво, махнито. *Браћа у смрти, Нарбонске хијене, Ронски џефердари*, — било их свакојаким имена, свакојаким боја, као различака на њиви; па челенке, па перјанице, џиновски шешири, појаси широки, широки!... Да би изгледао што

страшнији, сваки је добровољац пустио браду и бркове, тако да људи на шеталишту нису више познавали један другога. Издалека вам се учини да видите разбојника из Абруца како иде к вама усуканих бркова, зажарена ока, а на њему се тресу сабље, револвери, јагагани; а кад се приближите видите порезника Пегулада. Други пут сретнете на степеницама главом Робинзона Круса с његовим шиљатим шеширом, с његовом искрзаном као тестера ножином, с по једном пушком на сваком рамену; кад оно, био је то пушкар Костекалда, који се враћао кући с ручка у вароши. На несрећу, правећи се страшнима Тарасконци напослетку застрашише један другога и после кратког времена нико се више није усуђивао да изађе на улицу.

ДИВЉИ И ПИТОМИ ЗЕЧЕВИ.

Наредба из Бордоа о образовању народне гарде учини крај овом стању које се није могло подносити. На снажни дах тријумвира, пррр! перјанице одлетеше, и сви добровољци из Тараскона — хијене, џефердари и остали — слише се у један батаљон честитих народних војника под заповедништвом храброга генерала Бравиде, некадашњег интендантског капетана. Сад настадоше нови заплети. Наредба из Бордоа стварала је, као што је познато, две врсте народне гарде: народни гардисти који одлазе и народни гардисти који остају, — „дивљи зечеви и питоми зечеви“, говорио је доста досетљиво порезник Пегулад. У почетку стварања лепу су улогу имали, наравно, дивљи народни гардисти. Свако јутро храбри генерал Бравида водио их је на Еспланаду да се вежбају у пуцању, стрелачкој обуци. — Лези! Джи се! и остало. Ове ратне вежбе привлачиле су увек много света. Тарансконске госпође нису пропустиле ни једну, па чак и госпође из Бокера су понекад прелазиле преко моста и долазиле да се диве нашим зечевима. За то време сироти питоми народни гардисти још не мичу с Еспланаде, одувароши и чували стражу пред музејом, у коме није било ничега за чување сем једног великог гуштера

испуњеног маховином и два мала сокола из времена доброга краља Ренеа. Разумећете да Се госпође из Бокера нису решавале да пређу преко моста за такве ситнице... Међутим, после три месеца вежби у пуцању, када свет виде да се дивљи народни гардисти још не мичу с Еспланаде, одушевљење поче да хлади.

Храбри генерал узалуд је викао својим зечевима: „Лези! Джи се!“ нико их више није гледао. Наскоро су ове ратне службе почеле служити за подсмех у вароши. Међутим, Бог нам је сведок да ови несрећни зечеви нису били криви што их нису никуда слали Њих је то веома љутило. Једнога дана, шта више, одбише да иду на вежбање.

— Доста је било параде! — повикаше у својој родољубивој ревности; — ми смо они гардисти који треба да оду; нека нареде да идемо!

— И послаће вас, или се ја више нећу звати Бравида! — рече им храбри генерал; и ван себе од гнева оде у општину да затражи објашњења.

У општини му одговорише да нису добили никакву заповест и да је то ствар начелства.

— Кад је ствар начелства, онда ћемо у начелство! узвикну Бравида; и отпутова брзим возом у Марсељ да потражи начелника, што није било тако проста ствар, пошто је у Марсељу увек било стално пет-шест начелника, а никога да вам каже који је од њих прави. Неком необичном срећом Бравида нађе овога одмах и усред савета начелства храбри генерал узе реч у име својих људи, с достојанством некадашњег интендантског капетана.

Још код првих речи начелник га прекиде:

— Допустите, г. генерале... Како то да ваши војници од вас траже да се крећу, а од мене траже да остану?... Ево читајте. —

И с осмехом на уснама он му пружи кроз плач писану молбу, коју су два дивља зеца — они који су највише наваљивали да се иде — упутили начелству са уверењем лекара, свештеника, бележника, и у којој су молили да буду преведени у питоме зечева због телесне неспособности.

— Ја имам преко три стотине таквих молби, — додаде начелник смешећи се непрестано. Сад разумете, г. генерале, зашто не хитамо да пошаљемо ваше људе. На несрећу, и сувише је послато од оних који су хтели да остану... Сад их, је доста... А сад нека Бог буде републици у помоћи и поздравите лепо ваше зечеве!

ОПРОШТАЈНИ ПУНЧ

Није потребно ни рећи да је генерал био покуњен враћајући се у Тараскон. Али да видите сад чуда. У његову одсуству паде Тарасконцима на памет да уписнином природе опроштајни пунч зечевима који полазе! Узалуд им је честити генерал Бравида говорио да сад више није потребно, да нико неће ићи; пунч је био уписан, поручен; остало је само да се попије, и попише га... Дакле, једне недеље увече приређена је ова дирљива свечаност у општинским дворанама и до беле зоре тресли су се општински прозори од здравица, клицања, говора, родољубивих песама. Сваки је, разуме се, знао истину о овом опроштајном пунчу; питоми народни гардисти, који су га плаћали, били су тврдо уверени да њихови другови неће ићи; дивљи, који су га пили, били су такође у то уверени, а уважени помоћник, који се узбуђеним гласом закleo свим овим храбрим људима ла је готов да иде на челу, знао је боље но ико да се никако неће ни ићи; али то не мари ништа! Ови су јужњаци тако чудновати да су на крају пунча сви плакали, љубили се, и, што је најлепше, сви су били искрени, па чак и генерал!...

У Тараскону, као и на целом југу Француске, ја сам често посматрао ову појаву самообмане.

